

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КОНОВАЛЬЧУК ІВАН ІВАНОВИЧ

УДК 37.014.5

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Шоробура Інна Михайлівна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна
академія,
ректор;

доктор педагогічних наук, професор
Докучаєва Вікторія Вікторівна,
ДЗ "Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка",
професор кафедри дошкільної та початкової
освіти;

доктор педагогічних наук, доцент
Аніщенко Олена Валеріївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
в. о. завідувача відділу андрагогіки.

Захист відбудеться 24 червня 2015 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 22 травня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

Підписано до друку 19.05.15. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 1.9. Обл. вид. арк. 1.9. Наклад 100. Зам. 79.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Пріоритетом соціально-економічного прогресу в ХХІ столітті стає якісна освіта, яка є основою інтелектуального потенціалу нації, життєвої та професійної компетентності людини. Модернізація системи освіти визначається ключовим фактором відродження вітчизняної економіки, успішного розвитку соціальної сфери, підготовки конкурентоспроможних на ринку праці фахівців, здатних продукувати нові технології й наукові знання та гідно представляти нашу країну в світовому співтоваристві. Водночас, результати проведених за останні десятиріччя освітніх реформ не відповідають очікуванням суспільства щодо суттєвого покращення якості освіти, що визначає нагальну потребу системних інноваційних змін у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

У "Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" наголошується, що інтеграція країни в світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення її якості, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, модернізації змісту освіти й організації її відповідно до світових тенденцій і вимог ринку праці.

Стратегічні напрями інноваційних перетворень у галузі загальної середньої освіти визначені в законах України "Про освіту" (1996), "Про загальну середню освіту" (2008), "Про інноваційну діяльність" (2002), Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002), Концепції загальної середньої освіти (2001), Положенні про загальноосвітній навчальний заклад (2000), Положенні про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад (2009), Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності (2012). Однак, механізми практичної реалізації цих нормативно-правових актів розроблені недостатньо, що часто призводить до проблем в організації інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, упровадженні інноваційних педагогічних ініціатив та втрати ефективності нововведень. У зв'язку з цим актуалізуються наукові пошуки, що мають на меті теоретичне обґрунтування та апробацію нових підходів, моделей, технологій реалізації інновацій, спрямованих на підвищення їх системності та результативності.

Теоретичний аналіз проблеми свідчить про широкий спектр наукових розвідок, результати яких слугують підґрунтям для подальших досліджень. Концептуальні засади інноваційних освітніх процесів розглядаються в соціально-філософському контексті цивілізаційних змін, обґрунтування нової парадигми освіти, пошуку шляхів подолання її кризового стану (Ж. Аллак, І. В. Бестужев-Лада, А. А. Герасимчук, С. Гессен, Ф. Кумбс, В. І. Загвязинский, В. М. Розін, М. І. Романенко, Б. Саймон, П. Ю. Саух та ін.).

Історико-порівняльний аналіз генезису теорії та практики інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах України, що представлений у працях О. В. Адаменко, І. П. Аносова, В. Ф. Землянської, О. А. Марущенка, О. В. Попової, Н. В. Сафонової та ін., дозволяє об'єктивно оцінити та

використати в нинішніх умовах досвід кращих вітчизняних інноваційних закладів освіти та педагогів-новаторів.

У дослідженнях І. М. Ветрової, В. М. Жуковського, Н. В. Кілінської, А. Г. Кирди, М. П. Лещенко, О. В. Матвієнко, О. В. Овчарук, А. А. Сбруєвої та ін. висвітлено провідні тенденції та особливості реформування систем середньої освіти в зарубіжних країнах, що уможливило екстраполяцію їх інноваційних моделей у сучасний вітчизняний освітній простір.

Обґрунтування закономірностей, структури, змісту, моделей та умов функціонування й розвитку інноваційних освітніх процесів здійснюється з позицій практичної реалізації інновацій, їх результативності та життєздатності (Дж. Бассет, П. Друкер, О. В. Лоренсов, І. П. Підласий, О. М. Саранов, О. Г. Хомеріки, А. В. Хуторський, Н. Р. Юсуфбекова та ін.).

Результати наукових досліджень освітнього менеджменту представлені авторськими концепціями та моделями розвитку освітніх установ інноваційного типу на засадах стратегічного, інформаційного, проектного, середовищного, організаційного, персоналізованого, регіонального та інших підходів (Л. В. Вознюк, Н. В. Горшунова, Л. М. Калініна, О. І. Мармаза, Т. М. Ковальова, А. В. Козулін, Т. С. Перекрестова, Н. С. Погрібна, О. Г. Тринітатская та ін.).

Особливого значення в організації інноваційних освітніх процесів науковці надають проектуванню як інтегральному методу пізнавальної, дослідницької та конструкторської діяльності, основному способу поєднання педагогічної теорії і практики (О. Г. Важнова, В. В. Докучаєва, М. П. Горчакова-Сибірська, В. І. Загвязинський, Є. С. Заїр-Бек, І. Г. Єрмаков, О. М. Коберник, І. О. Колеснікова, Л. С. Подимова, В. В. Серіков, В. З. Юсупов та ін.).

Здійснені в роботах В. П. Беспалька, Г. К. Селевка, І. М. Дичківської, В. Ф. Паламарчук, О. М. Пехоти та ін. систематизація і класифікація інноваційного досвіду загальноосвітніх навчальних закладів сприяє широкому ознайомленню педагогів з освітніми інноваціями та усвідомленню їх вибору.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники соціокультурних та соціально-психологічних аспектів інновацій акцентують увагу на аналізі особистісних характеристик суб'єктів інноваційної діяльності, особливостей сприйняття та поширення інновацій, формування інноваційного стилю мислення (В. Л. Аношкіна, Г. І. Герасимов, В. П. Делія, Л. В. Ілюхіна, С. Міллер, С. В. Резванов, Е. Роджерс, Поль А. Хебіг, С. Р. Янголовський та ін.).

Активно розробляються теорія та методика експертизи й моніторингу освітніх інновацій (Л. В. Буркова, О. І. Локшина, Т. Г. Новікова, О. А. Орлов, Г. М. Прокументова, Л. З. Ребуха, А. Ю. Рикун, В. Р. Степанов, Ю. М. Швалб, Г. Д. Щекатунова, Д. Уїлмс, В. А. Ясвін та ін.).

Численні дослідження присвячені формуванню готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах (М. М. Анісімов, І. М. Богданова, Ю. О. Будас, І. В. Гавриш, Т. М. Демиденко, О. А. Дубасенюк, Л. С. Подимова, О. І. Шапран, І. М. Шоробура та ін.), а також розвитку інноваційної компетентності вчителів

в умовах післядипломної педагогічної освіти та в процесі професійної, методичної і самоосвітньої діяльності (К. Ангеловські, О. В. Аніщенко, Н. І. Білик, О. Г. Козлова, Н. І. Клокар, Г. Ю. Кравченко, Л. В. Куриленко, В. С. Лазарєв та ін.).

Відзначимо, що зарубіжні дослідники надають перевагу розробці практичних аспектів інноваційних процесів (А. Адамс, К. Ангеловські, Х. Барнет, Е. Брансуїка, Н. Гросс, У. Кінгстон, Н. Лагервей, М. Майлз, А. Ніколлс, Е. Роджерс, Т. Хюсен та ін.).

Разом з тим, системної, науково обґрунтованої технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній інноватиці не представлено. Практично не застосовуються ефективні методи експертизи, відбору й моніторингу нововведень. Залишаються недостатньо висвітленими питання розвитку інноваційного потенціалу загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, інноваційної компетентності педагогів як основного ресурсу, що визначає готовність школи до реалізації інновацій. Потребують подальшої розробки механізми формування інноваційних місії, стратегії, середовища закладів освіти та ролі в цих процесах суб'єктів інноваційної діяльності. Утруднення, з якими постійно стикаються педагогічні колективи шкіл при реалізації інновацій, актуалізують потребу в науково-методичному та інформаційному супроводі нововведень.

Наявні проблеми при реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах пов'язані з комплексом суперечностей, а саме:

- між актуальною соціальною потребою модернізації системи середньої освіти, обумовленою процесами інтеграції України до світового освітнього простору, та нерозробленістю теоретико-методологічних і технологічних засад реалізації інновацій у ЗНЗ;

- між системним, універсальним, випереджувальним, творчим характером інноваційних освітніх процесів і переважно локальним, емпірично-репродуктивним рівнем нововведень у сучасних загальноосвітніх закладах;

- між об'єктивною необхідністю переходу навчальних закладів на стратегічно-системний рівень інноваційної діяльності та недостатністю ресурсів інноваційного потенціалу для системних нововведень;

- між запитом освітян на всебічне забезпечення інноваційної діяльності та нерозробленістю технологій експертизи, проектування, реалізації, моніторингу нововведень;

- між провідною роллю вчителів як основних суб'єктів, ініціаторів і реалізаторів інновацій та недостатнім рівнем їхньої інноваційної компетентності й відсутністю системи її розвитку.

Відтак, актуальність і соціальна значущість проблеми, необхідність вирішення виявлених суперечностей, зумовили вибір теми дослідження: **"Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах комплексної теми "Формування професійної

компетентності майбутніх учителів в умовах європейської інтеграції", яка розробляється кафедрою педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (РК № 0110U002110). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 23. 10. 2009 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 23. 02. 2010 р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробленні й експериментальній перевірці концептуальної моделі та технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

2. Обґрунтувати методологічні засади дослідження проблеми реалізації інновацій у ЗНЗ.

3. Проаналізувати понятійно-термінологічний апарат дослідження.

4. Визначити й охарактеризувати сутнісні ознаки готовності загальноосвітніх навчальних закладах як соціально-педагогічних систем до реалізації інновацій.

5. Теоретично обґрунтувати й розробити концептуально-змістову модель реалізації інновацій у ЗНЗ та технології експертизи, проектування, моніторингу нововведень.

6. Проаналізувати компетентнісні характеристики вчителів як суб'єктів інноваційної діяльності, визначити сутність і структуру інноваційної компетентності педагогів та побудувати систему її розвитку.

7. Експериментально перевірити ефективність розробленої технології реалізації інновацій у процесі науково-методичного та консультативного супроводу інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Об'єкт дослідження: інноваційний процес у загальноосвітніх навчальних закладах.

Предмет дослідження: теоретичні засади й технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Концепція дослідження ґрунтується на основних наукових положеннях інноватики, закономірностях і принципах інноваційних освітніх процесів, які на методологічному, теоретичному та практичному рівнях визначають концептуальні засади технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Методологічний концепт відображає міждисциплінарний рівень дослідження проблеми освітніх інновацій з позицій системного, синергетичного, інтеграційного, культурологічного, акмеологічного, середовищного, компетентнісного й технологічного підходів; передбачає розгляд інноваційного процесу як багатоаспектного феномену, універсального, закономірного за своєю природою, що обумовлює необхідність синтезу знань для обґрунтування теоретико-методологічних засад, побудови моделі й

розробки технології реалізації нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах.

Теоретичний концепт визначає цілісність аналізу терміносистеми основних понять педагогічної інноватики, які внутрішньо взаємопов'язані між собою і слугують основою для формулювання вихідних теоретичних засад інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу як відкритої соціально-педагогічної системи, готовності якого до реалізації інновацій визначається сформованістю стратегії інноваційного розвитку, місії, широтою та інтенсивністю інноваційного середовища й рівнем інноваційного потенціалу.

Технологічний концепт передбачає науково-прогностичне обґрунтування концептуально-змістової моделі нововведень, розроблення технологій експертизи, проектування, реалізації, моніторингу інновацій, здійснення яких потребує належного рівня інноваційної компетентності педагогів і керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Технологія реалізації інновацій має ґрунтуватися на розуміння сутності інновації як системи, процесу, діяльності та результату – змін у педагогічній системі та її виходу на якісно новий рівень функціонування й досягнень.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що ефективність освітніх реформ у системі середньої освіти безпосередньо проявляється в широкомасштабній реалізації інноваційних ідей у практичній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Стратегічно-системний рівень інноваційних змін можливий при системних нововведеннях, в яких цілісно представлені як концепція, цілі, зміст, так і технологія їх практичної реалізації. Мета інноваційного процесу полягає у внесенні змін у педагогічну систему навчального закладу для переведення його з традиційного стану функціонування в площину інноваційного розвитку й саморозвитку.

Технологія реалізації інновацій є системним способом організації інноваційної діяльності, що уможливорює широкомасштабність, ефективність, результативність і доступність нововведень у масовій педагогічній практиці. У процесуально-змістовому контексті технологія реалізації інновацій відображає послідовність етапів концептуалізації, адаптації, безпосередньої реалізації, активного продуктивного використання й розвитку нововведення та конкретизує зміст інноваційних змін у педагогічній системі.

Основним суб'єктом та ініціатором інноваційних змін є, насамперед, педагог-новатор, тому проблема ефективності й результативності реалізації освітніх інновацій має розглядатися у площині розвитку інноваційної компетентності вчителів, яка є результатом синтезу базової готовності до інноваційної діяльності та суб'єктного досвіду й рефлексії її здійснення. Система розвитку інноваційної компетентності передбачає взаємодію педагогів як суб'єктів нововведень в інноваційному середовищі, обмін знаннями й досвідом реалізації інновацій з іншими новаторами, формування позитивного ставлення до інновацій, актуалізацію мотивів інноваційної діяльності, розвиток інноваційного мислення.

Методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення теорії пізнання (історизму, системності, об'єктивності,

взаємозумовленості); діалектичні принципи взаємозв'язку та цілісності явищ педагогічної дійсності, єдності об'єктивного й суб'єктивного, педагогічної теорії та практики; провідні наукові ідеї філософії та соціології щодо детермінованості інноваційних змін у сучасній освіті загальними тенденціями цивілізаційного розвитку; теорії загальної та педагогічної інноватики: неології – створення нового, аксіології – сприйняття й оцінювання цінності нового; праксеології – використання та застосування нового; закони та принципи функціонування інноваційних процесів в освіті; міждисциплінарний, системний, синергетичний, інтегративний, культурологічний, акмеологічний, середовищний, суб'єктний, компетентнісний, проектний, технологічний підходи до організації процесу реалізації освітніх інновацій.

Теоретичну основу дослідження складають: положення наукових праць з проблем педагогіки, психології, філософії, соціології, культурології, загальної та педагогічної інноватики, праксеології, теорії систем, синергетики, менеджменту, акмеології; філософські концепції розвитку сучасної освіти (В. П. Андрущенко, Е. Дюркгейм, Г. П. Васянович, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Є. Крючкова, В. С. Лутай, П. Ю. Саух, П. Г. Щедровицький та ін.); методології науково-педагогічних досліджень (О. В. Бережнова, Б. С. Гершунський, С. У. Гончаренко, В. В. Краєвський, Д. В. Чернілевський та ін.); теорії інноваційних процесів (Х. Барнетт, М. Д. Кондратьєв, А. І. Пригожин, Г. Тард, Ф.-А. Хайєк, Й. Шумпетер та ін.); теорії педагогічних систем (А. М. Алексюк, В. П. Безпалько, Н. В. Кузьміна); концептуальні моделі інноваційного розвитку школи (П. Далін, О. А. Захаренко, Л. Калусе, В. С. Лазарєв, М. Петрі, В. Руст, В. О. Сухомлинський); теоретичні основи педагогічного проектування (В. С. Безрукова, Дж. Джонс, Я. Дітріх, В. В. Докучаєва, А. О. Лігоцький, В. Є. Радіонов та ін.); концептуальні засади інноваційного освітнього менеджменту (Л. М. Ващенко, Л. І. Даниленко, Л. М. Калініна, В. В. Олійник, Т. М. Сорочан та ін.); результати досліджень сутності та структури педагогічної технології (В. П. Беспалько, І. М. Дичківська, Г. К. Селевко, О. М. Пехота та ін.); концепція оптимізації педагогічного процесу (Ю. К. Бабанський, М. М. Поташник); концептуальні ідеї про внутрішньоособистісну детермінацію активності суб'єктів інноваційної діяльності (К. О. Абульханова-Славская, І. Д. Бех, Ю. О. Карпова, М. І. Лапін, Г. Менш, В. А. Татенко, Е. Роджерс та ін.); принципи створення інноваційного середовища школи (С. Д. Дерябо, Р. С. Касіна, В. О. Козирєв, Ю. С. Мануйлов, О. Г. Трінітатская та ін.); вихідні засади експертизи та моніторингу освітніх нововведень (Д. Гопкінз, Е. І. Ляска, Б. П. Мартиросян, Г. А. Мкртичян, Г. М. Прозументова, В. А. Ясвін та ін.); висновки досліджень з порівняльної педагогіки (Б. Л. Вульфсон, М. В. Кларін, О. Н. Джури́нський, О. І. Пометун, А. А. Сбруєва та ін.); результати історико-педагогічного вивчення інноваційного розвитку вітчизняної освіти (О. В. Адаменко, О. В. Попова, О. В. Сухомлинська, М. Д. Ярмаченко та ін.); теорії професійно-педагогічної підготовки (О. Є. Антонова, О. А. Дубасенюк, С. С. Вітвицька, Н. В. Гузій, Н. Г. Ничкало, В. О. Сластьонін, О. І. Шапран та ін.).

Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети використано комплекс **методів дослідження**, а саме: *теоретичні*: аналіз і синтез філософських, соціологічних, психолого-педагогічних та нормативно-правових джерел, інтернет-ресурсів, авторефератів, дисертацій, вивчення та узагальнення практики діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; індукція і дедукція, контент-аналіз – для з'ясування стану розробленості проблеми, формулювання терміносистеми базових понять і концептуалізації основних положень дисертації; ретроспективний аналіз світового та вітчизняного педагогічного досвіду – для встановлення тенденцій розвитку інноваційних освітніх процесів; порівняння і класифікація – з метою визначення сутнісних характеристик та критеріїв готовності навчальних закладів до реалізації інновацій; моделювання і проектування – для розробки моделі й технології реалізації нововведень, обґрунтування системи розвитку інноваційної компетентності педагогів; *емпіричні*: (спостереження, анкетування, бесіда, самооцінка, експертна оцінка, вивчення документації і продуктів діяльності) – для діагностики рівня реалізації педагогами інновацій; – педагогічний експеримент – з метою перевірки ефективності авторської технології реалізації інновацій; *математичної статистики* – для обробки результатів педагогічного експерименту, перевірки їх об'єктивності й валідності.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальне дослідження проводилося комплексно впродовж 2008-2015 років. У ньому брали участь керівники й педагоги загальноосвітніх навчальних закладах, а також методисти районних і міських управлінь освіти та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти Житомирської, Рівненської, Сумської та Черкаської областей. Всього дослідженням було охоплено 1293 працівники системи освіти, серед яких у формульованому експерименті взяло участь 544 особи.

На першому – *теоретико-концептуальному* етапі (2008–2009 рр.) – обґрунтовано актуальність, визначено напрями, об'єкт, предмет, мету й завдання наукового пошуку, розроблено його концепцію; проаналізовано стан дослідженості проблеми в педагогічній теорії та практиці; систематизовано провідні наукові підходи до її вирішення; уточнено терміносистему базових понять.

На другому – *аналітико-пошуковому* етапі (2010–2011 рр.) – розроблено програму експериментальної роботи; визначено сутнісні характеристики готовності загальноосвітніх навчальних закладів до реалізації інновацій; обґрунтовано теоретичні засади й розроблено концептуально-змістову модель реалізації інновацій та супровідні технології експертизи, проектування, моніторингу нововведень; з'ясовано компетентнісні характеристики вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності; обґрунтовано систему розвитку інноваційної компетентності педагогів.

На третьому – *експериментальному* етапі (2012–2014 рр.) – визначено критерії, показники та способи моніторингу нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах; здійснено організацію та проведено констатувальний та формульовальний етапи експерименту, у процесі якого перевірено ефективність

авторських моделі й технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; упроваджено результати дослідження.

На четвертому – *узагальнюючому* етапі (2014–2015 рр.) – здійснено статистично-кількісний аналіз та узагальнення результатів експериментальної роботи; підготовлено навчально-методичне забезпечення науково-інформаційного та консультативного супроводу інноваційної діяльності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів; сформульовано висновки; окреслено перспективи реалізації здобутих результатів дослідження.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що *вперше*: на міждисциплінарному рівні здійснено теоретико-методологічне обґрунтування процесу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; систематизовано терміносистему понять педагогічної інноватики; окреслено сутнісні характеристики готовності загальноосвітнього навчального закладу як соціально-педагогічної системи до сприйняття та реалізації інновацій; обґрунтовано теоретичні й процесуально-змістові аспекти технологізації процесу нововведень; розроблено концептуально-змістову модель реалізації інновацій, яка відображає послідовність етапів концептуалізації, адаптації, безпосередньої реалізації, активного продуктивного використання й розвитку нововведення та конкретизує зміст інноваційних змін у педагогічній системі; визначено критерії, показники та способи моніторингу процесу й результатів реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; обґрунтовано систему розвитку інноваційної компетентності педагогів.

Удосконалено технології експертизи, моніторингу інновацій та проектування процесу їх упровадження; змістові характеристики інноваційних місії, стратегії, середовища та структури інноваційного потенціалу загальноосвітнього навчального закладу в аспекті достатності й оптимальності його ресурсів для системних нововведень; зміст та форми науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів; *уточнено* тенденції та зміст основних етапів інноваційних процесів у системі середньої освіти України (80-ті роки XX ст. – емпірично-теоретичний, 90-ті роки XX ст. – теоретико-методологічний, з початку 2000-х рр. – теоретико-технологічний); сутність основних понять педагогічної інноватики, зокрема, категорію "інновація" розглянуто з позицій розуміння її цілісності як системи, процесу, діяльності й результату; зміст та структуру інноваційної компетентності педагогів як основного ресурсу інноваційного потенціалу навчального закладу; конкретизовано вихідні позиції і принципи формулювання терміносистеми понять педагогічної інноватики.

Подальшого розвитку набули: моделі інноваційного процесу (інтеграції, інноваційних мереж, стратегії швидкого навчання та обміну знаннями й досвідом); положення щодо вирішальної ролі інноваційної компетентності педагогів у забезпеченні результативності нововведень; сутнісні ознаки інноваційної педагогічної системи в контексті її відкритості до інновацій та здатності до самоорганізації й саморозвитку.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні в практику загальноосвітніх навчальних закладів авторських моделі й технології реалізації інновацій, у можливості застосування результатів дослідження для науково-методичного та інформаційно-консультативного супроводу інноваційної діяльності педагогів, розвитку їх інноваційної компетентності. Підготовлене навчально-методичне забезпечення може використовуватися в процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей при викладанні дисциплін професійно-педагогічного циклу, для розробки навчальних курсів і семінарів, планування програм підвищення кваліфікації слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладах.

Основні результати та висновки дослідження можуть бути використані в організації інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, шкіл новаторства педагогічних кадрів, різноманітних асоціацій, об'єднань інноваційних закладів освіти, навчально-наукових комплексів, методичних відділів (центрів) районних та міських управлінь освіти, а також внутрішньометодичної роботи в ЗНЗ та самоосвіти педагогів.

Упровадження результатів дослідження здійснено в практику інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, методичних відділів (центрів) районних і міських управлінь освіти та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти: Житомирської області (довідка управління освіти і науки Житомирської обласної державної адміністрації № 3136-1/3-13 від 21.11.13 р., довідка Житомирського обласного ІППО № 1-691 від 25.09.13 р.); Сумської області (довідка Сумського обласного ІППО № 447 від 27.04.2012 р.); Черкаської області (довідка Черкаського обласного ІППО № 414/01-16 від 16.10.2013 р.); Рівненської області (довідка Рівненського обласного ІППО № 01-16/1486-1 від 28.10.2013 р.); а також у навчально-виховний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1128 від 12.09.2013 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 130 від 15.02.2013 р.), Рівненського міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 04/561 від 29. 06. 2011 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективних монографіях: "Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід" автором підготовлено розділ "Акмеологічні детермінанти розвитку професіоналізму інноваційної діяльності педагога" (1 д.а.); "Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід" – розділ "Сутність і структура інноваційної компетентності педагога загальноосвітнього навчального закладу" (1,15 д.а.); "Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі" – розділ "Реалізація ідей А. С. Макаренка у розробці стратегії розвитку загальноосвітнього навчального закладу" (0,6 д.а.); "Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі" – розділ "Особливості та механізми інноваційного мислення педагога" (1,4 д.а.); "Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область" – розділ "Професійно-технічна освіта Житомирщини" (1 д.а.) та редагування розділу

"Інноваційна діяльність педагогів Житомирщини" (1,9 д.а.); "Інновації у вищій школі: проблеми, досвід, перспективи" – розділи "Теоретичні засади реалізації інноваційних процесів у вищих навчальних закладах" (0,8 д.а.), "Школа хореографічного мистецтва "Сонечко" як ціннісно-розвивальне середовище формування особистості" (0,4 д.а.); "Образовательно-инновационные технологии: теория и практика" – розділ "Базовые основы процессуально-содержательных этапов технологии реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях" (0,6 д.а.). У статтях, підготовлених у співавторстві: з М. І. Коновальчук "Психолого-педагогічне проектування становлення самооцінки дитини в умовах навчально-виховного комплексу" автором розкрито алгоритм зазначеного в назві процесу (0,3 д.а.); з Л. І. Чулак, Л. І. Козак "Інтерактивні методи в розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів" автором розроблено теоретичні засади проблеми (0,4 д.а.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та практичні розробки дисертації були представлені на III, IV та V Міжнародних виставках "Сучасні заклади освіти" (Київ, 2012; 2013; 2014), апробувалися в діяльності Всеукраїнської школи новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників та Житомирської обласної школи педагогів-новаторів, навчально-наукового виробничого комплексу "Полісся" Житомирського державного університету імені Івана Франка, Міжвідомчої науково-дослідної лабораторії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України й Житомирського державного університету імені Івана Франка "Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії".

Результати та висновки дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, круглих столах, а саме: *міжнародних*: "Конкурентноспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи" (Житомир, 2009), "Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія та практика" (Суми, 2010; 2012), "Духовно-моральне виховання і професіоналізація особистості: виклики XXI століття" (Вінниця, 2010), "Акмеологія – наука XXI століття" (Київ, 2011), "Проектна активність викладача у формуванні духовно-моральної культури молоді XXI століття" (Вінниця, 2011), "Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ I ступеня: парадигми XXI сторіччя" (Ів.-Франківськ-Берегове, 2011), "Духовна культура особистості: креативні освітні технології" (Вінниця, 2011), "Розвиток педагогічних наук в Польщі і Україні на початку XXI століття" (Черкаси, 2011), "Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти" (Хмельницький, 2011), "Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій" (Суми, 2011; 2012), "Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів XXI ст." (Чернівці, 2011), "Підготовка вчителя до інноваційної діяльності як механізм оновлення педагогічної освіти в умовах реалізації Болонського процесу" (Семипалатинськ, 2012), "Система професійних компетентностей вчителя XXI століття" (Київ, 2012), "Актуальні проблеми професійної освіти: теорія і практика" (Вінниця-Бар, 2012), "Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл" (Київ-Житомир, 2012),

"Креативні технології морального і патріотичного виховання молоді як основа успішного розвитку особистості" (Вінниця, 2013), "Інтердисциплінарність педагогіки та її субдисципліни" (Краків, 2013); "Актуальные проблемы педагогической теории и практики" (Москва-Воронеж, 2013), "Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах" (Житомир, 2014), "Новітні педагогічні технології у світлі духовних цінностей європейської цивілізації" (Вінниця, 2014), "Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка" (Суми, 2014); "Педагогіка і психологія в еру підвищеної циркуляції інформації" (Будапешт, 2015);

всеукраїнських: "Інноваційні технології виховання учнів і молоді у позанавчальний час" (Житомир, 2005), "Проблема формування ціннісних орієнтацій навчальної діяльності учнів загальноосвітніх закладів у контексті сучасних вимог до освіти" (Житомир, 2008), "Формування професійно-педагогічної майстерності вчителів: історія, сучасність перспективи" (Житомир, 2009), "Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії" (Житомир, 2011), "Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів" (Умань, 2011), "Світоглядні та методологічні принципи креативності в освітній системі сьогодення" (Житомир, 2012), "Вальдорфська педагогіка: світоглядно-методологічні основи, досвід і перспективи впровадження в Україні" (Житомир, 2012), "Інноваційні підходи до організації науково-методичної роботи з педагогічними працівниками в новому навчальному році" (Рівне, 2012), "Інновації в сучасній освіті" (Житомир, 2012), "Педагогічний досвід як фактор оновлення змісту науково-методичної діяльності в установах і закладах освіти: вектори випереджувального розвитку" (Рівне, 2012), "Діяльність районних (міських) методичних кабінетів в умовах впровадження державних освітніх стандартів та інформаційно-комунікаційних технологій" (Рівне, 2012), "Підготовка педагогів до впровадження Державних стандартів дошкільної та початкової освіти" (Житомир, 2013), "Відкриті інновації як феномен глобально орієнтованого суспільства" (Суми, 2013), "Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці ХХІ століття" (Житомир, 2013), "Формування професійної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти" (Житомир, 2014), "Інноваційний підхід в управлінні навчальними закладами" (Житомир, 2014), "Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном" (Житомир, 2014); "Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти" (Житомир, 2015); у численних *регіональних* конференціях, круглих столах та семінарах.

Публікації. Основні наукові результати дослідження висвітлено в 58 наукових публікаціях. З них: 1 одноосібна монографія, 23 статті, опублікованих у провідних наукових фахових виданнях України (з них 21 – одноосібна), 4 – у наукових періодичних виданнях зарубіжних країн, 1 – в електронному фаховому журналі, 7 колективних монографій, 1 навчальний посібник у співавторстві, 19 – статей і тез у збірниках наукових праць за матеріалами наукових конференцій, інструктивно-методичні матеріали. Загальний обсяг публікацій – 66,56 д.а.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки "Формування у майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність" захищена у 1999 році в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків на 36 сторінках. Повний обсяг тексту становить 516 сторінок (основного тексту – 420 сторінок). У списку використаних джерел подано 564 найменування, з них 28 – іноземними мовами. Робота містить 39 таблиць, 13 рисунків, що займають відповідно 21 і 8 самостійних сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми та доцільність її наукового розгляду, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; сформульовано концепцію дослідження, охарактеризовано методологічну й теоретичну основи, методи, експериментальну базу та етапи роботи; розкрито її наукову новизну, теоретичне й практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі – **"Методологія інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах"** – здійснено аналіз проблеми реалізації інновацій у педагогічній теорії і практиці загальної середньої освіти; визначено методологічні підходи до дослідження теоретичних і технологічних проблем реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; проаналізовано закономірності, моделі й обґрунтовано умови функціонування інноваційних освітніх процесів.

На основі ретроспективного аналізу еволюції вітчизняної інноватики, теорії та практики реалізації нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах виокремлено три етапи розвитку інноваційних процесів у системі середньої освіти: *емпірично-теоретичний* (80-ті роки ХХ ст.) – період напрацювання й широкої апробації різноманітних авторських педагогічних інновацій, акумуляції наукового емпіричного матеріалу; 90-ті роки ХХ ст. – *узагальнення емпіричного досвіду нововведень і теоретико-методологічного обґрунтування* інноваційних процесів у системі середньої освіти; з початку 2000-х років – *теоретико-технологічний* – розроблення на основі міждисциплінарної інтеграції новітніх наукових здобутків ефективних шляхів практичної реалізації нововведень. Визначено провідні тенденції сучасних інноваційних процесів у системі середньої освіти: національне відродження, гуманізація, демократизація, гуманітаризація освіти; поєднання державних програм реформування освіти – ініціативи "зверху" та саморозвитку загальноосвітніх навчальних закладів як інноваційних соціально-педагогічних систем – ініціативи "знизу"; варіативність моделей навчально-виховних закладів нового типу; інтеграція наукових досліджень та інноваційної практики, традицій і новаторства; технологізація та ресурсне забезпечення процесу

реалізації інновацій з метою підвищення їх результативності; посилення цілеспрямованої підготовки вчителів у визначеному напрямі.

У результаті проведеного аналізу результатів порівняльних досліджень зарубіжного досвіду інноваційних процесів у шкільній освіті виявлено, що модернізація систем середньої освіти здійснюється як процес законодавчих, структурних, функціональних, соціальних інноваційних змін усіх її складових, активного пошуку нетрадиційних шляхів виходу освіти з кризового стану, підготовки школи та вчителів до нововведень, активного впровадження моделей альтернативної школи, вдосконалення технологій навчального процесу, стимулюючих розвиток пізнавальної активності, самостійності, креативності та критичного мислення учнів, поширення практики загальношкільних реформ у межах інноваційних мереж.

Обґрунтовано можливості використання евристичних ресурсів та інструментарію міждисциплінарного, системного, синергетичного, інтегративного, культурологічного, акмеологічного, середовищного, компетентнісного, проектного, технологічного підходів у дослідженні проблеми реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Застосування міждисциплінарного підходу обумовлено потребою у синтезі теоретичних концепцій і технологій інноваційних освітніх процесів, які розроблені в різних наукових галузях, що уможливорює більш глибоке осмислення й аналіз тих аспектів досліджуваної проблеми, які неможливо вирішити тільки в площині педагогічної методології.

Пріоритетне значення у загальнонауковій методології при дослідженні інновацій в освіті відведено системному підходу, екстраполяція принципів якого на проблеми інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів забезпечує розгляд нововведення як цілісного, закономірного за свою природою процесу змін у цілях, структурі та функціях педагогічної системи школи. Категорії "інновація", "інноваційний процес", "реалізація інновацій" есплікуються зі змінами в тій педагогічній системі, в якій нововведення реалізуються.

Виділено проблемні локуси дослідження інноваційних освітніх процесів, що можуть бути вирішеними в координатах синергетики. Синергетичний підхід дозволяє розкрити внутрішні, іманентні для інноваційних педагогічних систем механізми самоорганізації та саморозвитку. Відповідно до принципів системного синергізму нововведення характеризуються самодетермінованістю, природною самоорганізацією, нелінійністю, ймовірністю, біфуркаційністю, багатоваріантністю змін та творчою активністю їх суб'єктів.

Застосування інтегративного підходу в якості евристично-методологічного засобу дослідження сприяло створенню комплексної наукової картини інноваційного освітнього процесу, поглибленню й збагаченню наукових уявлень про його складові, наступність традиційного й нового, єдності теоретичного знання і практичного досвіду.

З позицій культурологічного підходу проаналізовано соціокультурні детермінанти інноваційних освітніх процесів. Простежено основні взаємозв'язки культури та інноваційних перетворень у сфері освіти. Доведено,

що рівень соціокультурного історичного розвитку суспільства безпосередньо впливає на зміст і характер інноваційних перетворень у сфері освіти й виховання. З'ясовано, що в педагогічній інноваційній практиці культурологічні теорії часто постають концептуальними основами різних моделей і технологій освіти та виховання ("Школа діалогу культур" В. Біблера, антропософські школи Р. Штейнера, авторська школа М. П. Лещенко "Чарівний світ", художньо-естетична студія "Райдуга" А. Ф. Лунєва та ін.).

Аналіз результатів теоретичних досліджень і напрацювань прикладних напрямів акмеології (педагогічної, соціальної, управління, творчості та ін.) уможливили прогнозування продуктивності її методів у розвитку інноваційного потенціалу педагога. Акмеологічні технології спрямовані на розвиток особистості фахівця, його професійного мислення й діяльності. Обґрунтовано взаємозв'язок між акмеологічними чинниками професіоналізму та інноваційною компетентністю особистості.

Середовищний підхід розглянуто як стратегію опосередкованого управління переведення навчального закладу в інноваційний режим діяльності та розвитку готовності педагогів до освоєння й реалізації інновацій. У технологічному контексті середовищний підхід представляє собою систему взаємодії вчителя з об'єктами середовища, в процесі якої відбувається ідентифікація педагога як суб'єкта інновацій – актуалізація потреб, цілепокладання, мотивів, освоєння способів інноваційної діяльності.

Значення проектного підходу до організації інноваційних освітніх процесів проявляється його можливостями як методу пізнавальної, дослідницької та конструкторської діяльності, застосування якого дозволяє здійснювати процедури формалізації теоретичних моделей інновацій та їх трансформації на рівень технології реалізації.

Згідно з технологічним підходом інноваційні процеси розробляються й реалізуються як кластер (комплекс) технологій, спрямованих на гарантоване досягнення стійких, прогнозованих результатів нововведень, завдяки чіткому проектуванню цілей, вибору найбільш раціональних способів втілення наукової ідеї в конкретний практичний результат, постійному моніторингу й інструментальному управлінню на всіх етапах реалізації інновацій, виявленню чи створенню комплексу умов максимального сприяння входженню інновації в педагогічну систему, оптимальному використанню ресурсів, передбаченню й зменшенню впливу несприятливих факторів, уникненню спонтанних і помилкових дій.

На рівні конкретно-наукової методології конкретизовано закономірності функціонування інноваційних освітніх процесів: незворотної дестабілізації педагогічного інноваційного середовища внаслідок змін у педагогічній системі; стереотипізації педагогічних інновацій, коли вони втрачають свій інноваційний потенціал і часто стають бар'єром на шляху інших нововведень; циклічної повторюваності, зворотності педагогічних інновацій, актуальності та можливості їх використання в нових соціально-педагогічних умовах; фінальної реалізації прогресивних, соціально значущих інновацій.

Визначено та охарактеризовано групи умов реалізації освітніх інновацій: інституційні, соціокультурні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні, цілісність яких забезпечує успішність нововведень. З'ясовано взаємозалежність продуктивності інноваційного процесу від вибору його організаційно-управлінських моделей. Встановлено, що організація інноваційних процесів на основі моделей інтеграції, інноваційних мереж, стратегії швидкого навчання та обміну знаннями й досвідом забезпечує умови для плідної взаємодії суб'єктів інноваційного середовища, співробітництва педагогів і розвитку їх компетентності в освоєнні й реалізації інновацій.

У другому розділі – **"Теоретичні основи інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах"** – обґрунтовано терміносистему базових понять педагогічної інноватики; з'ясовано сутнісні характеристики готовності загальноосвітніх навчальних закладів до сприйняття і реалізації інновацій; розкрито сутність і властивості інноваційної педагогічної системи; проаналізовано особливості інноваційної діяльності ЗНЗ у сучасних умовах.

Терміносистему педагогічної інноватики розглянуто як цілісність понять, які в ієрархічній послідовності та взаємозв'язках визначають вихідні позиції вирішення основних теоретичних і практичних завдань щодо організації інноваційного процесу. Систематизація понятійного простору проводилася згідно з основними принципами створення категорійно-понятійного апарату: історизму, системності, інтегративності, повноти та цілісності, контекстності, автономності, надпредметної спрямованості, узгодженості.

Цілісний підхід до розгляду інновації уможливив її комплексний аналіз як системи, процесу, діяльності та результату – змін у педагогічній системі, що передбачає поєднання методологічного, процесуального, технологічного, соціально-психологічного та предметного контексту інновації як поліфункціонального феномену (рис. 1).

На основі узагальнення категоріальних ознак запропоновано тлумачення поняття *"інновація"* як цілеспрямованого, спеціально організованого, керованого технологічного процесу практичної реалізації суб'єктами інноваційної діяльності нових ідей, теорій, технологій з метою зміни педагогічної системи та переведення її на якісно новий рівень функціонування і результатів. Інноваційний процес розглянуто як послідовність стадій сприйняття проблеми, зародження ідеї, створення, освоєння, реалізації та поширення новацій з метою цілеспрямованого розвитку навчального закладу як соціально-педагогічної системи. Категорія *"інноваційна діяльність"* визначається як метадіяльність, що спрямована на зміну особистісних (потреби, мотиви, цілі, ставлення) і технологічних (методи, засоби) структур суб'єктів нововведень.

Інноваційний навчальний заклад характеризується в межах дослідження як відкрита соціально-педагогічна система, що постійно оновлюється структурно й функціонально, реагує не тільки на наявні зміни в суспільстві, а прогнозує їх, стратегічно планує розвиток своїх можливостей для випереджувального вирішення освітніх завдань у процесі суспільних трансформацій.

Рис. 1. Терміносистема понять педагогічної інноватики

Обґрунтовано, що готовність навчального закладу до реалізації інновацій визначається сформованістю стратегії інноваційного розвитку, місії, інноваційного середовища й ресурсів інноваційного потенціалу. Стратегія інноваційного розвитку навчального закладу – це довгострокове прогнозування майбутніх змін у педагогічній системі, що визначає пріоритетну модель інноваційного процесу, яка передбачає можливості швидко реагувати й своєчасно адаптуватися до запитів суспільства щодо оновлення цілей, змісту й якості освіти. Стратегія інтегрує місію, цілі, підходи, ресурси, умови та дії в єдиній програмі розвитку, що прийнята й підтримується усім колективом школи, для якого вироблення стратегії інноваційного розвитку, передусім, полягає в усвідомленні своєї місії як бачення нових гуманістичних цінностей освіти, суспільних та особистісних мотивів інноваційної діяльності, провідної ідеї, унікального образу теперішнього й майбутнього.

Аналіз досвіду становлення і розвитку навчальних закладів інноваційного типу засвідчує, що саме створення інноваційного середовища значною мірою обумовлює позитивне ставлення педагогів до нововведень й до себе як

суб'єктів відповідного процесу, формує особливу атмосферу творчого пошуку, корпоративного духу, сприяє зняттю бар'єрів у сприйнятті та реалізації змін.

Доведено, що інноваційний тип середовища опосередковує інноваційний спосіб життєдіяльності та мислення педагогів. Процес створення інноваційного середовища в навчальному закладі передбачає наявність певної послідовності етапів: 1) моніторинг середовища – виявлення його розвивального потенціалу, вивчення потреб і мотивів його суб'єктів, прогнозування перспектив; 2) розробка моделі можливих зв'язків і відносин між об'єктами та суб'єктами середовища; 3) вироблення місії школи як основи ціннісно-смыслової єдності суб'єктів середовища; 4) побудова концепції навчального закладу, що відображає його неповторність та визначає стратегію діяльності; 5) організація взаємодії суб'єктів середовища; 6) створення умов для самореалізації кожного суб'єкта середовища. Концептуальною ідеєю розвитку інноваційного середовища є відкритість до нововведень, визнання їх ключового значення в його структурі, що й визначає рівень інноваційного потенціалу навчального закладу, представленого комплексом різних видів взаємопов'язаних ресурсів, ефективність використання яких забезпечує можливість реалізації інновацій. Структура й зміст інноваційного потенціалу визначається функціональною значущістю і взаємозв'язками кожного з його компонентів, а його основою є сукупність інновацій, якими володіє педагогічний колектив і використовує їх (чи може використати за наявних умов). З'ясовано основні характеристики інноваційного потенціалу ЗНЗ: цілісність і гнучкість структури; основа – синергія інноваційних потенціалів педагогів; технологічна забезпеченість використання ресурсів; динамічність розвитку; систематичність у пошуку нових можливостей; активізація внутрішніх резервів; оптимальне співвідношення традиційних та інноваційних ресурсів.

З позицій системно-синергетичного підходу проаналізовано сутність і визначено основні властивості інноваційної педагогічної системи. Встановлено, що сприйнятливість педагогічної системи до нововведень і готовність до їх реалізації значною мірою залежать від самоорганізованості, динамічності її внутрішньої структури та відкритості до впливів зовнішнього оточення. Інноваційна педагогічна система – це якісно новий рівень її функціонування і розвитку на основі зміни внутрішньої структури, функцій, процесів.

Результати пошукового етапу експерименту виявили недостатній рівень готовності загальноосвітніх навчальних закладів до впровадження інновацій. Виявлено, що за сферою здійснення у ЗНЗ реалізуються інновації у технологіях навчання (32,9 %), в організації цілісного навчально-виховного процесу на засадах певних підходів (31,3 %), у методичній роботі (21,4 %), у технологіях виховання (16,5 %), в управлінні закладом (14,1 %), у змісті освіти (11,7 %), в освітній екології (4,5 %), у гуртковій та позакласній роботі (1,7 %).

З'ясовано, що в основному нововведення спрямовані на зміни в процесуально-діяльнісній складовій педагогічного процесу – поряд з традиційними використовуються інноваційні форми, методи й засоби організації навчальної діяльності учнів. Однак, більшість таких нововведень

локального рівня не змінюють систему роботи вчителя чи школи, залишаючи в цілому незмінними як цілі, так і результати навчально-виховної діяльності.

У третьому розділі – **"Технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах"** – обґрунтовано теоретичні та процесуально-змістові аспекти технологізації процесу й побудовано концептуально-змістову модель реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах; розроблено технології експертизи, проектування й моніторингу процесу реалізації педагогічних інновацій.

Аналіз теорії й практики інноваційних освітніх процесів засвідчив, що переведення освітніх новацій з рівня теоретичного знання на рівень їх продуктивного використання стає можливим за умови технологізації процесу нововведень. Технологія реалізації освітніх інновацій є інтегрованим поняттям, що поєднує: загальні ознаки технологічного процесу (системність, цілеспрямованість, результативність, діагностичність, стандартизація, алгоритмічність, ефективність, керованість, відтворюваність); атрибути соціального процесу (взаємодія суб'єктів нововведень, спрямованість на головний результат – формування особистості); цілі інноваційної діяльності (зміна особистісних і технологічних структур, актуалізація мотивів саморозвитку педагогів, формування інноваційної культури суб'єктів нововведень).

Розроблена концептуально-змістова модель технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах відображає мету, теоретико-методологічні засади, послідовність етапів концептуалізації, адаптації, безпосередньої реалізації, активного продуктивного використання і розвитку нововведення та деталізує зміст інноваційних змін у педагогічній системі (рис. 2). У змістовому аспекті технологія реалізації інновації – це процесуально структурована послідовність етапів, форм, методів, прийомів, засобів спрямованих на вивчення, актуалізацію та оптимізацію практичного використання нововведень, що передбачає конкретизацію закономірностей та принципів інноваційних процесів й уточнює тактику реалізації освітніх інновацій у навчально-виховному закладі з урахуванням наявних умов і ресурсів. Основне функціональне призначення технології полягає у відтворенні інновацій та забезпеченні можливості їх широкого використання в масовій педагогічній практиці.

Запропонована технологія проведення експертизи освітніх інновацій передбачає проходження ряду послідовних етапів, результатом яких є формулювання експертного висновку про можливість реалізації нововведень. Експертиза використовується для аналізу, оцінювання, класифікації, прогнозування особливостей упровадження та можливих результатів нововведень відповідно до певних норм.

Кваліфікована, відкрита експертиза уможливорює відбір і реалізацію тих інноваційних проектів, які найбільш повно відповідають стратегії розвитку навчального закладу. Попередня оцінка й прогнозування результатів дозволяє уникнути можливих ризиків та підвищити ефективність нововведень.

Рис. 2. Концептуально-змістова модель реалізації інновацій у ЗНЗ

Виокремлено групи критеріїв експертизи освітніх інновацій: *методологічні* – характеризують актуальність, наукову обґрунтованість концепції та теоретико-методологічних засад інноваційного проекту; *процесуальні* – встановлюють ступінь розробленості процесу реалізації нововведення, його відповідності стратегії інноваційного розвитку навчального закладу; *ресурсні* – визначають показники цілісності, оптимальності й необхідного рівня кадрових, інформаційно-комунікативних, організаційно-управлінських, технологічних, матеріальних та фінансових ресурсів навчального закладу як суб'єкта реалізації інновації; *технологічні* – спрямовані на оцінку запропонованих форм, методів, засобів організації діяльності учасників реалізації проекту; *результативні* – встановлюють дієвість засобів діагностики досягнення цілей інноваційного проекту.

Зазначено про можливість участі самих суб'єктів освітніх інновацій (керівників навчальних закладів, творчих груп педагогів чи окремих учителів) в експертизі своїх проектів з огляду на те, що позиція суб'єкта експертної діяльності стимулює педагогів-інноваторів до саморефлексії, усвідомленої корекції цілепокладання, відповідального ставлення до вибору та реалізації нововведень.

Аналіз світового й вітчизняного досвіду підтверджує ефективність проектних технологій як основного способу здійснення інноваційної діяльності. Результатом проектування є інноваційний проект – система науково обґрунтованих концепції, цілей і заходів, необхідних для реалізації нововведень у реальних умовах конкретного навчального закладу. Зміст етапів проектування визначається організаційними, аналітико-пошуковими, методичними, управлінськими та іншими завданнями, які необхідно вирішити для реалізації інноваційного проекту. Процесуально-технологічна складова проекту конструюється як логічна черговість стадій реалізації інновації, алгоритм і деталізація дій та операцій з чітким описом проміжних і кінцевих результатів. Установлено таку послідовність етапів технології проектування процесу реалізації інновацій: інформаційно-аналітичний, прогностично-цілеутворювальний, процесуальний, ресурсний, конструктивно-організаційний, експерно-оцінювальний, результативний, рефлексивно-оцінний.

Для інформаційно-управлінського й методичного супроводу визначено порядок і процедуру проведення моніторингу ходу й результатів нововведень. Моніторинг інноваційної діяльності загальноосвітнього навчального закладу розглянуто як інформаційно-аналітичну складову інноваційної педагогічної системи, що сприяє управлінню її розвитком на основі збору й аналізу інформації про наявний та ймовірний майбутній стан як самої системи, так і зовнішнього середовища, а також змін, що відбуваються в системі внаслідок реалізації інновацій. Мета моніторингу полягає в інформаційно-методичній підтримці процесу реалізації інновацій та оперативного, постійного відстеження змін у педагогічній системі. Систематичний моніторинг забезпечує цілеспрямованість, керованість, технологічність інноваційної діяльності, аналіз її результатів і подальше прогнозування цілей розвитку навчального закладу.

У четвертому розділі – **"Компетентнісні характеристики вчителів як суб'єктів інноваційної діяльності"** – проаналізовано індивідуально-психологічні особливості інноваційної діяльності; визначено сутність і структуру інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів та розроблено систему її розвитку.

На основі аналізу інноваційної діяльності відносно її суб'єкта визначено її основний механізм – саморозвиток всього комплексу особистісних структур, які забезпечують не тільки адаптацію до швидкозмінної соціальної і професійної реальності, але й можливість впливу на неї. Тоді готовність до інноваційної діяльності можна розглядати як певну сформованість особистісного ресурсу педагога, що забезпечує свободу його професійної самореалізації в умовах соціальних змін.

Вихід на інноваційний рівень педагогічної діяльності, передусім, вимагає перебудови мотиваційної сфери особистості вчителя, його ціннісних орієнтацій, цілей, установок, ієрархії зовнішніх і внутрішніх стимулів, спрямованості, домагань, інтересів. Внутрішнім механізмом її здійснення визначено процес мислення, результатом якого є генерування нових ідей, цілей, способів організації навчально-виховного процесу та конструктивно-технологічних схем їх реалізації. До сутнісних особливостей інноваційного педагогічного мислення віднесено: критичність, креативність, дивергентність, практичність, конструктивність, парадоксальність, конкретність; єдність логічних та інтуїтивних форм, свідомих та несвідомих процесів. Інноваційне мислення дозволяє суб'єктам інноваційної діяльності на основі теоретичних і практичних знань та досвіду аналізувати проблеми, знаходити та реалізовувати нетрадиційні способи їх вирішення.

Встановлено, що інноваційна компетентність педагога як особистісне новоутворення є результатом синтезу базової готовності до інноваційної діяльності й суб'єктного досвіду її здійснення. Виділено ознаки інноваційної компетентності педагога: особистісна спрямованість на освоєння нового, готовність до змін у способах діяльності, стилях мислення; суб'єктність цілепокладання, цілездійснення й самореалізації; чіткість професійної позиції, усвідомлення соціальної значущості інновацій, включення в соціальну творчість; відповідність складу компетентності структурі інноваційної діяльності; ефективність дій на всіх етапах інноваційного процесу, здатність до творчого підходу у вирішенні професійних задач; цілісність складових інноваційної компетентності як системного утворення; високий рівень професіоналізму, який базується на осмисленні й вдосконаленні власного професійного досвіду. У цілому інноваційна компетентність педагога відображається в його авторській педагогічній системі.

Інноваційна компетентність педагогів виступає системоутворювальним компонентом інноваційного потенціалу загальноосвітнього навчального закладу, що обумовило необхідність розробки системи її розвитку, в якій виділено чотири рівні: структура – склад, функції – процес, технологія – діяльність, результат – зміни (рис. 3).

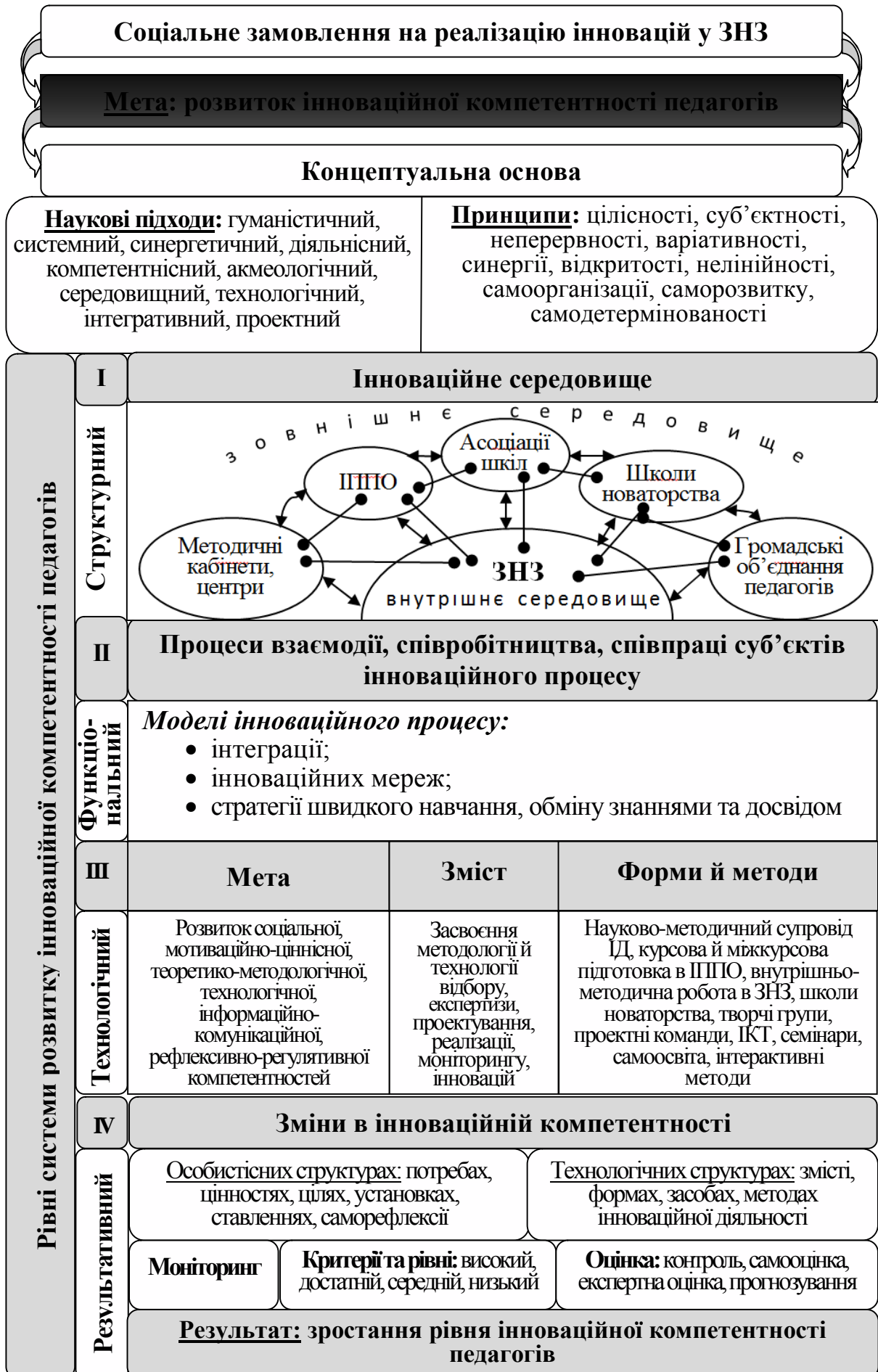

Рис. 3. Система розвитку інноваційної компетентності педагогів

Перший рівень системи розвитку інноваційної компетентності педагогів передбачає наявність інноваційно-педагогічного середовища, структуру якого створюють загальноосвітні навчальні заклади, що взаємодіють з методичними кабінетами (центрами) міських (районних) відділів освіти, обласними ІППО, співпрацюють чи є членами навчально-наукових комплексів "Школа-ВНЗ", різних асоціацій та об'єднань інноваційних навчально-виховних установ, шкіл новаторства та інших соціальних інститутів.

На другому рівні для організації процесів взаємодії і співробітництва суб'єктів інновацій, поширення інноваційного досвіду запроваджуються нелінійні моделі інноваційного процесу: інтеграції, інноваційних мереж, обміну знаннями, досвідом і швидкого навчання.

Третій рівень – технологічний – конкретизується в таксономії цілей, змісті, формах і методах підготовки вчителів до реалізації інновацій.

Четвертий рівень – результативний – орієнтований на відстеження, аналіз змін в особистісних (потреби, цінності, цілі, мотиви, установки, рівень домагань) і технологічних складових (зміст, форми, методи, способи) інноваційної діяльності. Для цього застосовується комплексний моніторинг, який включає критерії та показники діагностики рівня інноваційної компетентності педагогів, способи її контролю, самооцінки й експертної оцінки. Результатом розвитку інноваційної компетентності педагогів є зростання інноваційного потенціалу загальноосвітнього навчального закладу.

У п'ятому розділі – **"Експериментальне дослідження ефективності технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах"** – представлено програму й методику дослідно-експериментальної роботи; обґрунтовано критерії та рівні реалізації інновацій; подано результати апробації ефективності авторських моделі та технології реалізації інновацій, окреслено перспективи впровадження результатів дослідження.

Стратегічною метою експерименту визначено впровадження основних теоретичних положень та апробація ефективності розроблених концептуально-змістової моделі й технології реалізації інновацій у ЗНЗ.

На основі провідних положень концепції дослідження, аналізу теоретико-методологічних засад, наукової рефлексії тенденцій інноваційних освітніх процесів висунуто припущення, що системність, результативність, ефективність реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах обумовлена:

- цілісністю розроблення концептуальної основи, цілей, змісту й науково обґрунтованої технології практичного використання;
- готовністю навчального закладу як відкритої соціально-педагогічної системи до інноваційних змін: сформованості місії, стратегії інноваційного розвитку, достатності ресурсів інноваційного потенціалу, широтою та інтенсивністю інноваційного середовища;
- рівнем інноваційної компетентності педагогів.

Дослідно-експериментальна робота проводилась поетапно (концептуально-теоретичний, діагностично-аналітичний, організаційно-формувальний, результативно-узагальнюючий) впродовж 2008-2015 рр.

На першому етапі сформульована концепція дослідження, здійснено аналіз й аргументацію основних теоретичних положень щодо розв'язання поставлених завдань. Методологічною основою педагогічного експерименту визначено компетентнісний і технологічний підходи, згідно з якими компетентність як інтегративна якість особистості забезпечує успішність продуктивної інноваційної діяльності, а застосування науково обґрунтованої технології гарантує її результативність.

Проведене на діагностично-аналітичному етапі дослідження виявило недостатній стан готовності загальноосвітніх навчальних закладів до системної реалізації інновацій. З'ясовано, що більшість нововведень мають емпірично-репродуктивний та адаптивний характер і тому не забезпечують системних змін у цілях, змісті й результатах діяльності навчального закладу або окремого вчителя. Зроблено висновок про необхідність упровадження науково обґрунтованої технології реалізації інновацій та постійного науково-методичного й консультативного супроводу інноваційних освітніх проєктів, їх кваліфікованої експертизи та систематичного моніторингу.

Критеріальну базу оцінки реалізації інновацій побудовано на основі їх сутнісних характеристик, принципів управління інноваційними освітніми процесами а також необхідності оцінювання як результатів, так і силового поля нововведень. Визнано доцільність здійснення оцінювання результатів нововведень крізь призму інтегративних критеріїв: системності, результативності, ефективності, оптимальності, інтенсивності, актуальності, соціальної й суб'єктної значимості змін. Для комплексної оцінки змін у педагогічній системі, в процесі й технології реалізації інновацій, в суб'єктах нововведень та в результатах діяльності ЗНЗ визначено критерії: соціально-аксіологічний, концептуальності, ресурсний, структурно-функціональний, технологічності, результативності, конкретизовано їх показники, на основі чого виокремлено репродуктивно-емпіричний, адаптивний, локальний та стратегічно-системний рівні реалізації інновацій. Якісно-кількісний порівняльний аналіз результатів констатувального експерименту, зокрема за допомогою Н-критерію Краскелла-Валліса, підтвердив статистичну відмінність між визначеними рівнями.

Організаційно-формувальний етап експерименту проведено за такою логічною схемою: 1) діагностовано наявний рівень реалізації інновацій в експериментальній та контрольній групах (діагностувальний етап формувального експерименту); 2) на основі оцінки експертів розподілено педагогів за виділеними рівнями; 3) упроваджено в експериментальній групі авторську технологію реалізації інновацій (формувальний етап експерименту); 4) у процесі науково-методичного й консультативного супроводу здійснено цілеспрямований вплив на контингент педагогів експериментальної групи для розвитку в них інноваційної компетентності; 5) виявлено динаміку рівнів реалізації інновацій у контрольній та експериментальній групах педагогів шляхом порівняння сумарних показників на початку та в кінці експерименту; 6) узагальнено та систематизовано отримані результати, визначено перспективи подальших досліджень (узагальнюючий етап формувального експерименту).

До участі в формувальному експерименті було залучено 12 експериментальних і 12 контрольних загальноосвітніх навчальних закладів Житомирської, Рівненської, Сумської й Черкаської областей та обрано постійні групи педагогів: 239 осіб – експериментальна й 263 особи – контрольна. Упровадження експериментальної технології реалізації інновацій проводилося згідно з визначеними в авторській концептуально-змістовій моделі основними етапами: 1) стратегічно-проектувальним, 2) безпосередньої реалізації інновацій; 3) активного й продуктивного використання та розвитку інновації і педагогічної системи. У процесі науково-методичного та консультативного супроводу спільно з педагогами ЕГ проведено аналіз та виявлення проблем у діяльності школи, пошук та ознайомлення з потенційно корисними інноваціями, їх вибір, експертиза, розроблення проектів реалізації, моніторинг результатів, оперативне коригування дій усіх учасників нововведень. Організація діяльності з педагогічними працівниками здійснювалася у формі науково-практичних семінарів, конференцій, методичних нарад, консультацій, роботи творчих груп, лабораторій, майстер-класів, допомоги в підготовці науково-методичних матеріалів та ін. Продуктивною в сенсі обміну досвідом реалізації інновацій стала участь педагогів і керівників в обласних та всеукраїнських школах новаторства, різноманітних асоціаціях та об'єднаннях інноваційних закладів освіти.

Узагальнені результати експериментального дослідження ефективності технології реалізації інновацій представлено на діаграмі (рис. 4).

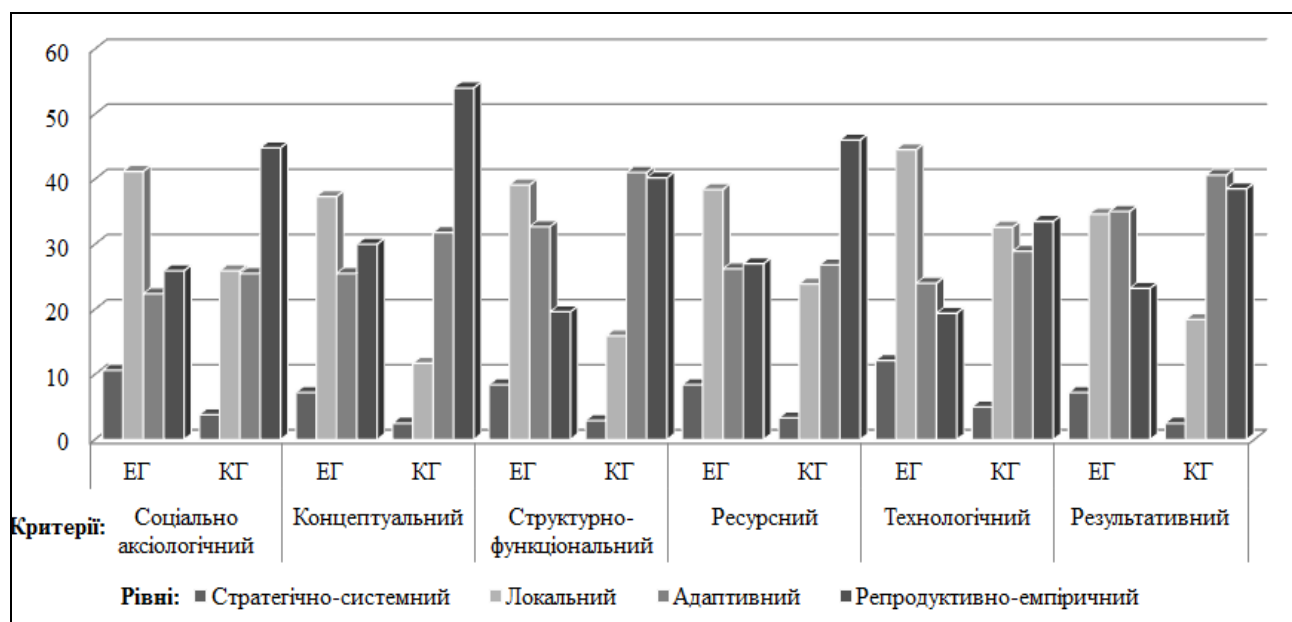

Рис. 4. Розподіл рівнів реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах на прикінцевому етапі педагогічного експерименту (%)

Комплексний аналіз і зіставлення результатів, зокрема з використанням φ^* – критерію кутового перетворення Фішера, засвідчили, що в експериментальних групах, де застосовувалася розроблена авторська

технологія, відбулися суттєві зміни в рівнях реалізації інновацій порівняно з показниками контрольних груп. При порівнянні результатів ураховано, що в обох групах на початку експерименту показники рівнів реалізації інновацій були практично ідентичні. Статистична значущість відмінностей між контрольними та експериментальними групами має позитивний результат для $p \leq 0,01$ за всіма значимими критеріями. Виявлена в процесі формувального експерименту динаміка рівнів, що підтверджено методами математичної статистики, доводять зростання системності, результативності, оптимальності, інтенсивності нововведень при застосуванні авторської технології реалізації інновацій, що засвідчує її ефективність.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання актуальної наукової проблеми реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах, що дозволило зробити такі **висновки**:

1. Вивчення стану досліджуваної проблеми в педагогічній науці та практиці переконує в актуальності системних нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах, що пов'язано з необхідністю модернізації загальної середньої освіти.

У результаті ретроспективного аналізу виділено *емпірично-теоретичний* (80-ті роки ХХ ст.), *теоретико-методологічний* (90-ті роки ХХ ст.) і *теоретико-технологічний* (з початку 2000-х рр.) етапи розвитку інноваційних освітніх процесів у системі середньої освіти. З'ясовано, що наукові дослідження сучасної інноватики спрямовані на обґрунтування, розробку та апробацію ефективних способів практичної реалізації інновацій з метою забезпечення якісних змін у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Обґрунтовано думку, що питання технологічного забезпечення інноваційних освітніх процесів стали визначальними в тематиці сучасних наукових досліджень. Водночас виявлено, що наявний стан розробки досліджуваної проблеми характеризується різноманітністю підходів до її розв'язання, неоднозначністю тлумачення основних категорій і ключових положень, відсутністю цілісної концепції побудови системної технології реалізації нововведень. У практиці вибір і реалізація більшості інновацій здійснюється безсистемно, без належної оцінки й науково-методичного супроводу, що призводить до втрати інноваційного потенціалу навчальних закладів.

2. Обґрунтовано методологічний базис дослідження. У межах *загальнонаукової методології* використано евристичні ресурси та інструментарій низки підходів. Міждисциплінарний підхід уможливив вирішення комплексних задач при побудові теоретико-методологічних засад, розробці моделі й технології реалізації освітніх нововведень завдяки синтезу знань про інноваційні процеси з різних наукових галузей. Застосовування системного підходу дозволило встановити цілісний, взаємозалежний характер нововведень та структурних і функціональних змін у педагогічній системі, в якій вони реалізуються, й характер взаємовідносин між ними в процесі спільного розвитку. Використання синергетичного підходу стало важливою

умовою концептуалізації категорії інновації як способу розвитку педагогічних систем на засадах принципів системного синергізму: відкритості, саморегуляції, самодетермінованості, самоорганізації, біфуркаційності, дисипативності, нелінійності, ймовірності, реалізації зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем. Тріада концепту інтеграції поєднала фундаментальні дослідження, прикладні наукові розробки й практичний досвід реалізації інновацій, що сприяло створенню цілісної інтегративної системи знань про всі складові інноваційного освітнього процесу. З позицій культурологічного підходу розглянуто взаємозалежність змін у соціокультурному середовищі та інновацій в освіті, які ініціюють формування інноваційної культури суспільства. Обґрунтовано використання принципів і методів акмеології у вирішенні проблем розвитку особистісної та соціальної зрілості й професійно важливих якостей педагогів, актуалізації мотивів самореалізації в процесі інноваційної діяльності. Середовищний підхід розглянуто як теорію і технологію опосередкованого управління процесом розвитку інноваційного потенціалу школи через організацію взаємодії педагогів та їх творчих ініціативних груп, під час якої відбувається обмін знаннями, ідеями, зіткнення та об'єднання інтересів, цінностей, оцінка, переосмислення й збагачення індивідуального й колективного досвіду нововведень. Проектний підхід визнано методологічною основою, універсальним способом організації інноваційної діяльності в навчальному закладі, методом аналітичної, дослідницької, технологічно-конструкторської розробки моделей і технологій реалізації інновацій. Основним призначенням технологічного підходу визначено побудову науково обґрунтованих алгоритмів реалізації нововведень шляхом раціонального розподілу діяльності на процедури й операції з їх подальшою координацією й синхронізацією.

У межах конкретно-наукової методології встановлено, що закономірності інноваційних освітніх процесів проявляються як сукупність інституційних, соціокультурних, організаційно-управлінських, психолого-педагогічних умов, що діють комплексно, доповнюють одна одну, знаходяться в певній ієрархічній залежності.

3. Уточнено принципи й вимоги до формулювання терміносистеми педагогічної інноватики, яка визначається цілісністю понять "інновація – система", "інновація – процес", "інновація – діяльність", "інновація – результат" та слугує основою для побудови теорій, розробки моделей і технологій інноваційного процесу. Базовою, системоутворювальною категорією визнано поняття "інновація", що тлумачиться як цілеспрямований, спеціально організований, керований технологічний процес практичної реалізації суб'єктами інноваційної діяльності нових ідей, теорій, технологій з метою зміни педагогічної системи та переведення її на якісно новий рівень функціонування і результатів.

Нововведення розглянуто як складний, багатоплановий процес інтеграції інновації і педагогічної системи та їх спільного розвитку. Встановлено, що специфічний зміст інноваційного процесу полягає у внесенні змін в існуючі педагогічні системи, процеси, технології, що дозволяє отримувати нові, більш

ефективні практично значущі результати. Інноваційну діяльність визначено як особливу метадіяльність, спрямовану на зміну комплексу особистісних структур педагога як суб'єкта інновацій, що є умовою для освоєння ним нових технологічних засобів професійної діяльності.

4. Виокремлено сутнісні характеристики інноваційності загальноосвітніх навчальних закладів – стратегії розвитку, місії, інноваційного середовища, інноваційного потенціалу, які в сукупності забезпечують створення унікальної соціально-педагогічної моделі, що презентує імідж й обумовлює конкурентні переваги навчального закладу на ринку освітніх послуг.

Стратегія визначає довгострокові перспективи, цілеспрямованість розвитку навчального закладу, його інноваційну модель як освітньої організації та соціального інституту. Місія слугує центральним елементом в ієрархії стратегічних цілей і відображає цінності, колегіальні погляди колективу школи на її унікальну соціальну функцію, філософію, сенс і спрямованість діяльності.

Інноваційне середовище визначено як цілісну сукупність соціально-психологічних, організаційно-педагогічних, інформаційно-комунікативних, матеріальних умов та різних видів взаємопов'язаних ресурсів, що в єдності виступають засобом стимулювання, підтримки, управління, рефлексії інноваційної діяльності педагогів та їх професійного розвитку. Підтверджено, що в цільовому контексті середовище виступає умовою розвитку ЗНЗ, формування ціннісних орієнтацій та інноваційної культури педагогів. Встановлено, що за змістом інноваційне середовище – це новий тип відносин між суб'єктами інноваційного процесу, в яких викристалізуються перспективи, осмислюється місія навчального закладу. Технологічна складова середовища представляє систему форм і методів розвитку інноваційної компетентності педагогів: школи новаторства, інноваційні центри, лабораторії, конференції, форуми, творчі групи, майстер-класи, різноманітні тренінги тощо.

Здійснений аналіз наукових досліджень і практичного досвіду свідчить, що успішність інноваційної діяльності навчального закладу залежить від його інноваційного потенціалу – здатності педагогічного колективу створювати, сприймати й реалізовувати нововведення. Сутність інноваційного потенціалу навчального закладу визначено як сукупність кадрових, інформаційно-комунікаційних, організаційно-управлінських, технологічних, матеріальних й фінансових ресурсів, необхідних для реалізації інновацій.

З'ясовано, що інноваційність загальноосвітніх закладів є результатом оновлення їх педагогічних систем. Визначено, що інноваційна педагогічна система – це якісно новий рівень функціонування й розвитку традиційної педагогічної системи в результаті зміни її внутрішньої структури, функцій, процесів, що підвищує її відкритість, сприйнятливість до нововведень, здатність до самоорганізації, активність у дослідженні не тільки наявних, але й можливих змін в оточуючому соціальному середовищі, цілеспрямованість постійного пошуку потенційно корисних інновацій та їх реалізацію.

5. Обґрунтовано вихідні засади технологізації процесу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Представлено авторське тлумачення поняття "технологія реалізації інновацій" – це система, яка включає

інформацію про інновацію, чітке уявлення про вихідний стан об'єкта нововведення й передбачувані зміни в ньому, які мають відбутися після реалізації інновації, а також сукупність методів і засобів, що забезпечують оптимальний шлях досягнення цих змін. Предмет технології реалізації інновацій – виявлення логічної послідовності та розроблення системи форм, способів, методів, засобів упровадження нововведень у педагогічну систему навчального закладу та механізмів їх продуктивного й загальнодоступного використання.

Теоретично обґрунтовано та розроблено концептуально-змістову модель технології реалізації інновацій у ЗНЗ, яка у процесуально-змістовому плані відображає послідовність етапів: 1) стратегічно-проектувального – концептуалізації нововведення до умов і потреб конкретного навчального закладу; 2) безпосередньої реалізації інновації – комплексу змін у структурі, функціях, ресурсах педагогічної системи, стилях мислення, способах діяльності суб'єктів інновацій й результатах, які вносить нововведення в практику роботи навчального закладу; 3) активного й продуктивного використання інновації – її інституалізації як джерела розвитку педагогічної системи й одночасно подальшого розвитку самої інновації.

Визначено теоретичні засади, функції, критерії й технологію проведення експертизи освітніх інновацій. Комплексним об'єктом експертизи є інновація, технологія її впровадження, а також готовність навчального закладу до реалізації обраного нововведення. Мета експертизи полягає в кваліфікованій оцінці інноваційних проектів й надання висновків щодо їх упровадження. Предметом експертизи є встановлення педагогічної цілевідповідності та потенціалу інновацій, представлених для оцінювання, визначення можливостей і умов їх упровадження в конкретному навчальному закладі, прогнозування результатів практичної реалізації нововведення. Практична спрямованість експертизи освітніх інновацій проявляється в її інформаційно-аналітичній; оцінювальній, прогностичній, нормативній, консультативній функціях.

Обґрунтовано основні положення щодо застосування проектного підходу в організації інноваційних освітніх процесів. Визначена логіка проектування відображає тріадність стадій розгортання інноваційного процесу: створення інновації як педагогічної системи; забезпечення її функціонування на рівні процесу; розроблення технології реалізації нововведення на рівні умов, організаційно-управлінських дій та операцій, виконання яких гарантує досягнення запланованих результатів. Виділено етапи проектування процесу реалізації інновацій: інформаційно-аналітичний, прогностично-цілеутворювальний, процесуальний, ресурсний, конструктивно-організаційний, експерно-оцінювальний, результативний, рефлексивно-оцінювальний.

Доведено необхідність постійного системного моніторингу продуктивності реалізації інновацій, який передбачає комплексну оцінку й порівняння прогнозованих й отриманих результатів для забезпечення достовірності, обґрунтованості й своєчасності інформації при прийнятті управлінських рішень на всіх етапах інноваційного процесу. Сутність моніторингу інноваційної діяльності полягає у вимірюванні реального стану

об'єкту чи процесу, співвіднесенні його з прогнозованою нормативною моделлю, виробленні системи впливу для підтримки розвитку об'єкта в оптимальному режимі, постійній корекції процесу нововведень відповідно до заданих параметрів функціонування. Процесуально технологія моніторингу інновацій представляє систему методів і засобів збору й переробки інформації від виду вхідних даних й представлення їх у формі інформаційних ресурсів, що використовуються для управління процесом реалізації інновацій.

6. Проаналізовано компетентнісні характеристики вчителів як суб'єктів інноваційної діяльності, визначено сутність і структуру інноваційної компетентності педагогів та розроблено систему її розвитку.

Суб'єктом, носієм інноваційного освітнього процесу визначено педагога-новатора. Тому на мікрорівні аналізу інноваційного процесу продуктивним визнано застосування суб'єктного підходу, який зміщує ракурс аналізу інноваційної діяльності з рівня колективного суб'єкта на рівень індивідуального, що дозволило виділити її механізм – саморозвиток, зміна особистісних і виконавчих, технологічних структур діяльності. Внутрішнім механізмом здійснення інноваційної педагогічної діяльності є процес мислення – створення теоретичних інноваційних моделей та конструктивно-технологічних схем їх реалізації.

Доведено, що проблема ефективності й результативності реалізації освітніх інновацій знаходиться в площині розвитку інноваційної компетентності педагога – інтегративної властивості особистості, яка є результатом синтезу базової професійної підготовки та практичного професійного й соціально-психологічного досвіду інноваційної діяльності. Специфіка інноваційної компетентності визначається змістом тих теоретичних і практичних задач, які педагог вирішує в процесі реалізації інновацій, та особливими системоутворювальними, інтегративними зв'язками між компонентами її структури, до складу якої входять соціальна, мотиваційно-ціннісна, теоретико-методологічна, технологічна, інформаційно-комунікативна, рефлексивно-регулятивна компетентності.

У результаті теоретичного аналізу й вивчення досвіду нововведень у загальноосвітніх навчальних закладах встановлено, що ключовим чинником ефективності реалізації інновацій є високий рівень інноваційної компетентності педагогів. Обґрунтовано систему розвитку інноваційної компетентності педагогів, в основі якої – інтеграція об'єктів і суб'єктів інноваційного процесу й цілісність організаційно-педагогічних моделей, умов, форм, методів, способів, що забезпечують включення вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності в творче розвивальне середовище, в якому актуалізується, зростає й реалізується його інноваційний потенціал завдяки взаємодії з іншими педагогами-новаторами, швидкому навчанні, обміну знаннями, набутті й рефлексії досвіду реалізації інновацій. При моделюванні системи розвитку інноваційної компетентності педагогів виділено чотири рівні: структурний, функціональний, технологічний, результативний.

7. Для перевірки ефективності авторської моделі й технології реалізації інновацій у практиці діяльності загальноосвітніх навчальних закладів

проведено педагогічний експеримент, результати якого свідчать про вірогідність вихідних положень теоретико-експериментальної роботи.

У процесі організаційно-формульовального етапу експерименту реалізовано комплекс заходів науково-методичного й інформаційно-консультативного супроводу інноваційної діяльності вчителів для освоєння ними запропонованих моделі й технології реалізації інновацій, проведення їх експертизи, проектування, моніторингу та створення умов для зростання інноваційного потенціалу загальноосвітніх навчальних закладів.

Унаслідок упровадження розробленої технології реалізації інновацій на завершальному етапі експерименту простежено виражену тенденцію до зростання відсотка інновацій, що реалізуються педагогами експериментальної групи на стратегічно-системному та локальному рівнях. Наслідком таких нововведень виявлено якісно нові, стабільні результати навчально-виховної, методичної, організаційно-управлінської діяльності. У контрольних групах динаміка змін в ефективності реалізації інновацій незначна. На основі аналізу й статистичної обробки порівняльних результатів експериментальних і контрольних груп підтверджено зростання рівня реалізації інновацій в експериментальних загальноосвітніх навчальних закладах за всіма виділеними критеріями: соціально-аксіологічним, концептуальності, ресурсного забезпечення, структурно-функціональним, технологічності, результативності.

Таким чином, у результаті теоретичного й експериментального дослідження виявлено та підтверджено наявність об'єктивних, закономірних, істотних зв'язків між системністю, ефективністю, результативністю реалізації інновацій та комплексом умов: цілісністю концептуальної основи, цілей, змісту й технології практичного використання інновацій; готовністю загальноосвітнього навчального закладу до інноваційних змін (місії, стратегії розвитку, інноваційного середовища, відкритості педагогічної системи до сприйняття інновацій, достатності ресурсів інноваційного потенціалу); рівнем інноваційної компетентності педагогів при проведенні експертизи, вибору, проектуванні, моніторингу нововведень.

До основних перспектив подальшого впровадження результатів дослідження віднесено: більш активне використання сучасних моделей інноваційних освітніх процесів – інтеграції, інноваційних мереж, швидкого навчання, обміну досвідом і знаннями; формування інноваційних стратегій саморозвитку різних типів освітніх закладів як унікальних інноваційних соціально-педагогічних систем; розробка науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів; організація роботи шкіл новаторства, навчально-наукових виробничих комплексів; створення цілісної системи формування інноваційної компетентності педагогів під час навчання у вищих навчальних закладах, післядипломної освіти, в процесі професійної, методичної роботи й самоосвіти.

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Запропоновані теоретичні конструкти, моделі, системи й технології не є універсальним і завершеним продуктом. В умовах зростання складності й розширення функцій інноваційних освітніх процесів необхідні постійний

пошук та апробація нових гнучких моделей і технологій реалізації нововведень, що дозволяло б адаптувати їх до конкретних стратегій, планів, задач, обставин, суб'єктів та об'єктів інноваційних освітніх процесів. Подальшої розробки потребують питання, що пов'язані з реалізацією масштабних інноваційних проектів на всеукраїнському та регіональному рівнях. Водночас існує потреба подальшого розвитку теоретичних і технологічних засад дифузіології та праксеології як самостійних галузей наукового знання, що досліджують процеси впровадження, реалізації та розповсюдження освітніх нововведень. Нагальним завданням сьогодення є також введення до навчальних планів педагогічних вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти блоку навчальних курсів, спрямованих на підготовку студентів й учителів до інноваційної освітньої діяльності.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Коновальчук І. І. Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / І. І. Коновальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 464 с.
2. Коновальчук І. І. Сутність, чинники та особливості інноваційного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Імідж сучасного педагога: наук.-практ. журн. – № 5. – 2010. – С. 26–28.
3. Коновальчук І. І. Проектування інноваційних педагогічних технологій / І. І. Коновальчук // Вісник Житомирського державного університету. – 2005. – Вип. 24. – С. 71–76.
4. Коновальчук І. І. Учитель як суб'єкт інноваційної діяльності / І. І. Коновальчук // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – Київ-Вінниця, 2010. – Вип. 66. – Ч. 2. – С. 71–75.
5. Коновальчук І. І., Коновальчук І. М. Психолого-педагогічне проектування становлення самооцінки дитини в умовах навчально-виховного комплексу / І. І. Коновальчук, М. І. Коновальчук // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Вип. 13. – 2003. – С. 93–97.
6. Коновальчук І. І., Чулак Л. І., Козак Л. І. Інтерактивні методи в розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів / І. І. Коновальчук, Л. І. Чулак, Л. І. Козак // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 43. – 2009. – С. 184–190.
7. Коновальчук І. І. Сутність та властивості інноваційної педагогічної системи / І. І. Коновальчук // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 67. – Ч. 1. – С. 89–93.
8. Коновальчук І. І. Технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія : [зб. наук. праць]. – Вип. 570. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 59–67.

9. *Коновальчук І. І.* Терміносистема базових понять педагогічної інноватики / І. І. Коновальчук // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. 69. – Ч. 1. – С. 70–75.

10. *Коновальчук І. І.* Інноваційна компетентність педагогів загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія : Педагогіка. – Вип. XL. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 85–88.

11. *Коновальчук І. І.* Психологічні аспекти готовності учителів до інноваційної діяльності / І. І. Коновальчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Вип. 4. – Ч. 1. – С. 155–161.

12. *Коновальчук І. І.* Інноваційне мислення педагога / І. І. Коновальчук // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Київ-Вінниця, 2012. – Вип. 71. – С. 104–110.

13. *Коновальчук І. І.* Теоретичні й технологічні аспекти експертизи освітніх інновацій / І. І. Коновальчук // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : Наук. журн. – Суми : Сум. ДПУ імені А. С. Макаренка. – 2012. – № 4 (22). – С. 24–31.

14. *Коновальчук І. І.* Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Нова педагогічна думка : наук.-метод. зб. – Рівне : ОПППО. – 2013. – Вип. 31. – С. 114–119.

15. *Коновальчук І. І.* Проектний підхід у реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія : [зб. статей]. – Ялта : РВВЗ КГУ, 2013. – Вип. 38. – Ч. 2. – С. 119–125.

16. *Коновальчук І. І.* Процесуально-змістові аспекти технологізації процесу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 3 (69). – С. 102–107.

17. *Коновальчук І. І.* Проблемні локуси синергетичного аналізу інноваційних освітніх процесів / І. І. Коновальчук // Педагогічний дискурс : [зб. наук. праць] ; / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013 – Вип. 14. – С. 246–251.

18. *Коновальчук І. І.* Сутнісні ознаки інноваційного середовища загальноосвітнього навчального закладу / І. І. Коновальчук // Педагогіка вищої та середньої школи : [зб. наук. праць]. – Кривий Ріг : ДВНЗ "Криворізький національний університет", 2013. – Вип. 39. – С. 216–222.

19. *Коновальчук І. І.* Проблеми реалізації інновацій у педагогічній теорії та практиці діяльності загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Київ, 2013. – Вип. 78. – С. 146–153.

20. *Коновальчук І. І.* Головні завдання та можливості праксеології у розробці технологій реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Українська полоністика. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – Вип. 10. – С. 170–177.

21. *Коновальчук І. І.* Інноваційне середовище як засіб розвитку інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 4 (76). – 2014. – С. 62–66.

22. *Коновальчук І. І.* Стан реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітніх школах : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 38 (91). – С. 428–436.

23. *Коновальчук І. І.* Експериментальна перевірка ефективності технології реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 6 (78). – 2014. – С. 124–129.

24. *Коновальчук І. І.* Інформаційно-комунікаційні технології у сучасних моделях інноваційних освітніх процесів / І. І. Коновальчук // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання. – Ін-т інформ. технологій і засобів навчання НАПН України, Ун-т менеджменту освіти НАПН України, 2015. – Т. 46, – № 2. – С. 124–131. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/current#.VUWzxPCdccU>

25. *Коновальчук И. И.* Модели, структура и факторы продуктивности инновационных процессов в общеобразовательных учебных заведениях / И. И. Коновальчук // Вектор науки. Тольяттинский государственный университет. Серия: педагогика, психология. – Тольятти, 2010. – № 3 (3). – С. 71–76.

26. *Коновальчук И. И.* Сущность и задачи технологии в организации процесса реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях / И. И. Коновальчук // Вектор науки. Тольяттинский государственный университет. Серия: педагогика, психология. – Тольятти, 2013. – № 1 (12). – С. 118–121.

27. *Коновальчук И. И.* Базовые основы процессуально-содержательных этапов технологии реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях / И. И. Коновальчук // Образовательно-инновационные технологии: теория и практика : монография / [Г. Ю. Волкова, А. Б. Измайлова, О. И. Кириков и др.]; под общей ред. проф. В. Т. Прохорова. – Книга 21. – Москва : Наука: информ.; Воронеж : ВГПУ, 2014. – С. 21–31.

28. *Коновальчук І. І.* Методологічні підходи до дослідження інноваційних процесів у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology : The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. – III(24). – Issue: 48. – Budapest, 2015. – С. 46–49.

Опубліковані праці апробаційного характеру

29. Практикум з педагогіки : навчальний посібник: Вид. 4-те / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – 482 с. (Авт.: розд.: 1.6; 1.5; 3.13).

30. *Коновальчук І. І.* Закономірності та умови реалізації інноваційних освітніх процесів // Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку ХХІ століття : зб. наук. праць. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 552–557.

31. *Коновальчук І. І.* Інноваційна компетентність педагога / І. І. Коновальчук // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнар. участю / за ред. І. А. Зязюна, О. А. Дубасенюк. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 133–137.

32. *Коновальчук І. І.* Акмеологічні засади освітньої інноваційної діяльності / І. І. Коновальчук // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми: "Мрія" ТОВ, 2011. – Т. 1. – С. 269–272.

33. *Коновальчук І. І.* Сущность и функции мониторинга инновационной деятельности общеобразовательных учебных заведений / И. И. Коновальчук // материалы Междунар. семинара-совещания «Подготовка учителя к инновационной деятельности как важнейшее условие качества образования». – Семипалатинский государственный педагогический институт (23-24 февраля 2012 г.). – Семипалатинск, 2012. – С. 186–190.

34. *Коновальчук І. І., Дубасенюк О. А., Антонова О. Є., Вознюк О. В.* Креативна освіта : інструктивно-методичні матеріали для членів ННВК "Полісся" / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. В. Вознюк, І. І. Коновальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 40 с.

35. *Коновальчук І. І.* Роль наукових шкіл в інтеграції інноваційних освітніх процесів / І. І. Коновальчук // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : [зб. наук. праць] / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 61–64.

36. *Коновальчук І. І.* Креативний потенціал інноваційної педагогічної діяльності // Інноваційна діяльність педагогів Житомирщини / [О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. В. Вознюк, І. І. Коновальчук]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 4–7.

37. *Коновальчук І. І.* Сутність і структура інноваційного потенціалу навчального закладу / І. І. Коновальчук // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми : Панасенко І. М., 2012. – С. 287–291.

38. *Коновальчук І. І.* Організаційно-технологічні аспекти інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини : зб. наук.-метод. праць / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник. – Житомир : ФОП Левковець, 2012. – С. 314–322.

39. *Коновальчук І. І.* Теоретичні й практичні аспекти інтеграції інноваційних освітніх процесів / І. І. Коновальчук // Освіта впродовж життя: вимоги часу : зб. матеріалів IV Всеукраїнських читань пам'яті видатного вченого-педагога Олени Степанівни Дубинчук [колектив авторів]. – К. : Едельвейс, 2012. – С. 123–125.

40. Коновальчук І. І. Теоретичні й прикладні аспекти інформаційно-методичного забезпечення процесу реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Діяльність районних (міських) методичних кабінетів в умовах упровадження державних освітніх стандартів та інформаційно-комунікаційних технологій : [темат. зб. праць] / за заг. ред. М. А. Віднічука. – Рівне, 2012. – С. 163–168.

41. Коновальчук І. І. Міждисциплінарний підхід у дослідженні проблем педагогічної інноватики / І. І. Коновальчук // *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny* [pod red. Z. Szaroty, F. Szioska]. – Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologi Eksploatacji – PIB, 2013. – S. 261–269.

42. Коновальчук І. І. Социально-культурные детерминанты инновационных образовательных процессов / И. И. Коновальчук // Актуальные проблемы педагогической теории и практики : материалы междунар. научной конф. / под общей ред. проф. О. И. Кирикова; проф. И. М. Сметанского. – Москва : Наука: информ.; Воронеж : Государственный педагогический университет, 2013. – С. 60–67.

43. Коновальчук І. І. Принципи системного підходу в дослідженні інноваційних освітніх процесів у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної та початкової освіти : [зб. наук.-метод. праць] / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2013. – С. 413–419.

44. Коновальчук І. І. Розвиток інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Формування професійної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: [зб. наук.-метод. праць] / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. – С. 69–75.

45. Коновальчук І. І. Професійне та соціальне становлення майбутніх фахівців в інноваційному середовищі вищого навчального закладу / І. І. Коновальчук // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. О.А. Дубасенюк, В.А. Ковальчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 271–277.

46. Коновальчук І. І. Навчально-наукові комплекси як система розвитку інноваційної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Інновації в освіті : інтеграція науки і практики : [зб. наук.-метод. праць] / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 29–55.

47. Коновальчук І. І. Інтегративні критерії моніторингу рівня реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми : "Мрія", 2014. . – Ч. 4. – С. 168–172.

48. Коновальчук І. І. Особистісні характеристики учителя як суб'єкта інноваційної діяльності / І. І. Коновальчук // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: [зб. наук.-метод.

праць] / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 52–57.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

49. Коновальчук І. І. Акмеологічні детермінанти розвитку професіоналізму інноваційної діяльності педагога / І. І. Коновальчук // Професійна акмеологічна освіта: акмесенергетичний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 91–111.

50. Коновальчук І. І. Теоретичні засади реалізації інноваційних процесів у вищих навчальних закладах / І. І. Коновальчук // Інновації у вищій школі: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 124–134.

51. Коновальчук І. І. Професійно-технічна освіта Житомирщини / І. І. Коновальчук // Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область / Ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.]. – К. : "Знання України", 2009. – С. 229–246.

52. Коновальчук І. І. Школа хореографічного мистецтва "Сонечко" як ціннісно-розвивальне середовище формування особистості / І. І. Коновальчук // Інновації у вищій школі : проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 431–434.

53. Коновальчук І. І. Сутність інновації як системоутворювальної категорії педагогічної інноватики / І. І. Коновальчук // Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи. – Житомир : Полісся, 2011. – С. 132–135.

54. Коновальчук І. І. Сутність і структура інноваційної компетентності педагога загальноосвітнього навчального закладу / І. І. Коновальчук // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 110–130.

55. Коновальчук І. І. Особливості та механізми інноваційного мислення педагога / І. І. Коновальчук // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 218–233.

56. Коновальчук І. І. Реалізація ідей А. С. Макаренка у розробці стратегії розвитку загальноосвітнього навчального закладу / І. І. Коновальчук // Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці ХХІ століття : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 130–140.

57. Коновальчук І. І. Педагогічні технології: ідеї та проекти молодих дослідників / зб. наук.-метод. праць / за ред. І. І. Коновальчука. – Вип. 1. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2004. – 52 с.

58. Коновальчук І. І. Технологічні особливості інноваційної діяльності експериментальних навчальних закладів / І. І. Коновальчук // Магістр медсестринства : Український наук.-практ. журн. – Житомир : Полісся. – 2014. – № 2 (12) – С. 22–28.

АНОТАЦІЇ

Коновальчук І. І. Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2015.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання актуальної наукової проблеми реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проведено ретроспективний аналіз теорії та практики нововведень у системі загальної середньої освіти; обґрунтовано методологічний базис дослідження, який включає загальнонауковий, міждисциплінарний та конкретно-науковий рівні аналізу проблеми. Сформульовано терміносистему базових понять педагогічної інноватики; виділено основні характеристики готовності загальноосвітніх навчальних закладів до сприйняття і реалізації інновацій; з'ясовано сутність та властивості інноваційної педагогічної системи.

Розкрито теоретичні аспекти й порядок проведення експертизи, проектування й моніторингу освітніх інновацій. Обґрунтовано систему розвитку інноваційної компетентності педагогів. Побудовано, експериментально перевірено та впроваджено в практику авторську концептуально-змістову модель і технологію реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: інновація, інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний навчальний заклад, інноваційна педагогічна система, інноваційний потенціал, проектування, експертиза, моніторинг, технологія реалізації інновацій, інноваційна компетентність.

Коновальчук И. И. Теоретические и технологические основы реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2015.

В диссертации осуществлено теоретическое обоснование и практическое решение актуальной научной проблемы реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях.

Проведен ретроспективный анализ теории и практики нововведений и выделены эмпирически-теоретический (80-е годы XX в.), теоретико-методологический (90-е годы XX в.) и теоретико-технологический (с начала 2000-х гг.) этапы развития инновационных процессов в системе среднего образования. Обоснован методологический базис исследования, который включает междисциплинарный, общенаучный и конкретно-научный уровень анализа проблемы. Сформулирована терминсистема базовых понятий

педагогической инноватики, которая определяется целостностью ключевых категорий: "инновация – система", "инновация – процесс", "инновация – деятельность", "инновация – результат". Выделены сущностные характеристики готовности общеобразовательных учебных заведений к восприятию и реализации инноваций: стратегии развития, миссии, инновационной среды и инновационного потенциала, которые в совокупности приводят к уникальной социально-педагогической модели школы. Выявлены сущность и свойства инновационной педагогической системы, которая является качественно новым уровнем развития традиционной педагогической системы в результате изменения ее внутренней структуры, функций и процессов, что повышает ее открытость, восприимчивость к нововведениям, способность к самоорганизации, активность в поиске потенциально полезных инноваций и их реализации.

Создана концептуально-содержательная модель реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях. В процессуально-содержательном плане технология реализации инноваций отражает последовательность этапов концептуализации, адаптации, непосредственной реализации, активного продуктивного использования и развития нововведения и конкретизирует содержание инновационных изменений в педагогической системе. Технология признана способом тиражирования инновационных проектов, что обеспечивает возможность широкомасштабности и доступности нововведений в массовой практике. Раскрыты теоретические аспекты и процедура проведения экспертизы, проектирования и мониторинга образовательных инноваций. Цель экспертизы заключается в квалифицированной оценке инновационных проектов и предоставления выводов относительно их внедрения. Проектирование признано универсальным способом перевода инновационных теоретических моделей на уровень технологии их практической реализации. Мониторинг предусматривает комплексную оценку и сравнение полученных и прогнозируемых результатов нововведений для обеспечения достоверности, обоснованности и своевременности информации при принятии управленческих решений на всех этапах инновационного процесса.

Проанализированы компетентностные характеристики учителя как субъекта инновационной деятельности, охарактеризованы сущность и структура инновационной компетентности педагогов и разработана система ее развития. Подтверждено, что проблема эффективности и результативности реализации образовательных инноваций находится в плоскости развития инновационной компетентности педагога. Как интегративное свойство личности инновационная компетентность учителя является результатом синтеза базовой профессиональной подготовки к инновационной деятельности и субъектного опыта ее осуществления. В системе развития инновационной компетентности педагогов выделено четыре уровня: структурный – инновационная среда; функциональный – процессы взаимодействия, сотрудничества субъектов нововведений; технологический – цели, содержание, формы и методы работы с учителями; результативный – изменения в

личностных и технологических структурах инновационной деятельности и повышение уровня компетентности педагогов в реализации инноваций.

Экспериментально проверена авторская модель и технология реализации инноваций в процессе научно-методического и консультативного сопровождения инновационной деятельности общеобразовательных учебных заведений. Результаты эксперимента свидетельствуют, что применение педагогами научно обоснованной технологии реализации инноваций повышает системность, результативность, эффективность, оптимальность, интенсивность изменений в деятельности общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: инновация, инновационный процесс, инновационная деятельность, инновационное учебное заведение, инновационная педагогическая система, инновационный потенциал, проектирование, экспертиза, мониторинг, технология реализации инноваций, инновационная компетентность.

Konovalchuk I. I. Theoretical and technological foundations of innovation implementation in secondary schools. – Manuscript.

The thesis for Doctor's degree of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.01 – Pedagogics and History of Pedagogics. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2015.

The thesis presents a theoretical study and practical solution of the topical scientific problem concerning the implementation of the innovations in secondary schools.

The retrospective analysis of the theory and practice of the innovations in the system of secondary education was conducted; the methodological basis of the research that contains the all-scientific, interdisciplinary and concrete scientific levels of the analysis of the problem is substantiated. The terminological system of basic pedagogical innovation terms is formulated; the main characteristics of secondary schools' readiness to accept and implement the innovations are defined; the essence and features of innovative educational system are cleared up.

The theoretical aspects and the procedure of expertise, planning and monitoring of educational innovations are outlined. The system of teachers' innovation competence development is worked out. The author's conceptual and contents model and the technology of innovations implementation in secondary schools are grounded, experimentally verified and put into practice.

Keywords: innovation, innovation process, innovation activities, innovation educational institution, innovation educational system, innovation potential, projecting, expertise, monitoring, innovation implementation technology, innovation competence.